

перекладу, але й допоможе уникнути комічних або незручних ситуацій.

Ввічлива форма в словацьких ділових листах є «**S pozdravom, prokuror ...**», український еквівалент «**З повагою, прокурор ...**» і хоча словацька лексична одиниця «pozdrav» дійсно перекладається як «привіт»: *odovzdaj pozdrav Lenke, odovzdaj pozdrav pani učiteľke* тощо, є недопустимою при перекладі ділового, і не лише ділового, листування «З привітом, прокурор ...».

Отже, при перекладі юридичних документів необхідно попередньо ознайомитись з типовими юридичними текстами в мові на яку перекладається текст; звернути увагу на кліше, які прийнято вживати в мові-перекладі; з'ясувати значення окремих компонентів термінів та, в разі виникнення труднощів, звертатись до тлумачних та термінологічних словників і довідників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода. / Л. С. Бархударов. - М.: Международные отношения, 2005. - 240 с.; 2. Гойдош В. Особливості формування юридичної термінології у словацькій та українській мовах. / В.Гойдош. // Українсько-словацькі діалоги. Мовознавство. *Studia Slovakistika*. – 2004. – №4. – С 52-59; 3. Гринев С.В. Введение в терминоведение. / С. В. Гринев. - М.: Московский лицей, 1998. - 309 с.; 4. Кудрявцева И.Г. Обучение старшеклассников и студентов навыкам распознавания и перевода многокомпонентных терминов. / И.Г.Кудрявцева. // Современные теории и методы обучения иностранным языкам. – Москва: Изд-во «Экзамен», 2006. – С. 140-142; 5. Скороходько Э.Ф. Вопросы перевода английской технической литературы (перевод терминов). / Э. Ф. Скороходько. – Киев: Киевского университета, 2003. – 91 с.

Гончар Н.М. (Ізмаїл, Україна)

Зіставний аналіз фразеологізмів російської та болгарської мов у лінгвокультурологічному аспекті

У статті досліджується проблема порівняльного аналізу та перекладу фразеологічних одиниць болгарської та російської мов у лінгвокультурологічному аспекті. Особлива увага звернута на те, як у фразеологізмах віддзеркалюються національні особливості народу.

Ключові слова: лінгвокультурологія, фразеологічна одиниця, мова, концепт.

Статья посвящена сопоставительному анализу фразеологических единиц болгарского и русского языков в лингвокультурологическом аспекте. Акцентировано внимание на семантическом анализе и переводе фразеологизмов.

Ключевые слова: лингвокультурология, фразеологическая единица, язык, концепт.

The article deals with the problem of comparative analysis of phraseological units of Bulgarian and Russian languages in linguocultural aspect. Particular attention is focused on the semantic analysis and peculiarities of idioms translation.

Key words: *linguocultural phraseological unit, language, concept.*

До сьогодні порівняльне вивчення фразеологічних одиниць у лінгвокультурологічному аспекті здійснювалося загалом з позицій традиційних підходів. Семантичний аналіз фразем як відображення культури народу є однією з актуальних проблем сучасної фразеології.

Останнім часом відзначено інтерес дослідників до когнітивного вивчення мотивації мовних одиниць. Наукові розвідки в цьому аспекті сприяли появі нового лінгвістичного напрямку – лінгвокультурології, що орієнтована, за словами В. М. Телії, «на культурний фактор у мові й мовний фактор у людині» [4, 382].

Мовна одиниця визначається пізнанням про історію, культуру, звичаї народу, його менталітет і специфічне мислення. Згідно з гіпотезою Сепіра- Уорфа, структура мови і системна семантика її одиниць корелює зі структурою мислення і способом пізнання навколишнього світу того чи іншого народу. Мова відображає риси позамовної дійсності, характерні носіям цієї культури; водночас носій мови концептуалізує світ з погляду своєї рідної мови [див. 2].

За О.О. Потебнею, національна ідентичність зумовлюється культурою, мовою та вірою. Мова зберігає результати матеріального та духовного життя народу й передає їх у концентрованому вигляді від покоління до покоління. Кожен народ має специфічну форму мовної думки, через яку людина сприймає, організовує та відображає світ [1].

Активне вивчення фразеологічних одиниць у сфері лінгвокультурології спостережено з кінця 90-х рр. ХХ століття. Про це свідчать праці російських мовознавців С.П. Влахова, В.М. Мокієнка, В. Архангельського, українських лінгвістів Ф. П. Медведєва, В. І. Кононенка, Л.Г. Скрипник, Л.І. Коломієць; у порівняльному аспекті вивчали фраземи української та російської мов Г.П. Їжакевич, П.Ю. Гриценко, В.І.Кононенко. В болгарській та російській мовах в порівняльному лінгвокультурологічному аспекті фразеологізми досліджували К. Петрова, Х. Кукова.

У пропонованій статті, враховуючи активізацію зацікавлення дослідників щодо особливостей мови етносів, акцентуємо увагу на питаннях, пов'язаних із зіставним семантичним аналізом фразеологічних одиниць російської та болгарської мов. Відтак **метою** нашого дослідження є порівняння фразем цих мов, вияв спільного та

національно-специфічного у семантичній структурі ФО.

Фразеологічна одиниця є своєрідною константою світобачення і світорозуміння. Система символів, закріплена у стійких виразах, пов'язана з матеріальною, соціальною та духовною культурою мовної спільноти. В них розкривається різноманітне «мовне бачення світу», що тією чи іншою мірою зумовлене умовами життя народу в різні часи, його духовним складом, рівнем пізнавальної діяльності. Порівняльно-зіставне вивчення фразеології сприяє ознайомленню з історією, побутом і культурою народу, а також поглибленому розумінню структур мови, яку вивчаєш, та рідної для адекватного використання мовних одиниць у комунікації. Саме тому дослідження фразеологізмів доречно здійснювати в лінгвокультурологічному й етнолінгвістичному аспектах.

Образне мислення кожного етносу, його своєрідний спосіб сприймати навколишній світ відтворено у стійких виразах. Вони виступають невід'ємною частиною культури народу, в них закріплено національно-культурний зміст. У ході перекладу відбувається своєрідний діалог культур, при якому фрази замінюються такими семантичними еквівалентами, які не могли б протидіяти сприйняттю людиною іншої етнічної свідомості. Водночас щоб не вступати в протиріччя з традицією народу і досягти адекватного естетичного впливу на читача перекладеного тексту, слід замінити іншопольтурний образ семантичним еквівалентом у тексті перекладу чи заповнити лауну, використовуючи мовні засоби (ФО чи мовні засоби іншого абстрактного рівня). Можливість досягнення повноцінного перекладу залежить від семантичного співвідношення між фразеологічними одиницями болгарської та російської мов. Зіставлення яких дозволить розподілити їх на кілька груп, що відрізняються різним ступенем подібності: від повного збігу семантики, граматичної структури, стилістичного забарвлення до абсолютної безеквівалентності.

Першу групу зіставлених ФО становлять повні еквіваленти. До них належать стійкі словосполучення, для яких характерне загальнолюдське значення, інформація з історії культури. Вони є універсальними для слов'ян, мають відповідники в інших мовах і не становлять труднощів при перекладі. Як правило, не залежно від контексту їм притаманні однакові денотати, конотативні значення, тобто вони виступають фразеологічними еквівалентами. Спільна внутрішня форма фразеологізмів характеризується подібністю походження, що бере початок у індоєвропейській мовній традиції. Наприклад, російська ФО *в пояс кланяться* зі значенням «вітати людину чи дякувати їй» у болгарській мові має відповідник з аналогічною образною основою – *кланям се до пояса*. Також можна виділити

загальнослов'янські фраземи: (рос. *водитъ за нос*, болг. *водя за носа*; рос. *с головы до пят*, болг. *от глава до петите*; рос. *между двух огней*, болг. *между два огъня*; рос. *играть с огнем*, болг. *играя си с огън*; рос. *и овцы целы, и волки сыты*, болг. *и агнето здраво, и волка сит*).

Певне місце у болгарській та російській фразеології посідають стійкі словосполучення інтернаціонального характеру, запозичені з античних легенд, переказів, біблійних текстів. Більшість таких одиниць належать до крилатих висловів. Серед них немало таких, що пов'язані з історичними чи міфологічними особами. Так, у різних мовах існують фразеологічні еквіваленти, порівняймо: рос. *пиррова победа*, болг. *пирова победа*; рос. *яблоко раздора*, болг. *ябълка на раздора*; рос. *иерихонские трубы*, болг. *иерохонски тръби*.

Інколи між еквівалентами помітні незначні формальні відхилення, наприклад, російське Ахиллес має болгарський відповідник Ахил, відповідно ФО в болгарській мові *ахилова пета*. Подібні розбіжності не впливають на образну основу фраземи і не змінюють її внутрішньої форми.

Частина фразеологізмів запозичена російською та болгарською мовами із західних мов. Вони мають тотожне значення, як-от: з латини в російську потрапили ФО *огнем и мечом* (болгарський відповідник *подлагам на огън меч*); з байки Лафонтена «Мавпа і кіт» *таскать каштаны из огня* болгарською перекладається як *вадя кистетните от огъня*.

У зіставлених мовах спостережено велику кількість фразем з загальнослов'янською лексикою, наприклад, соматизмами, котрі є мовними універсаліями, що відображають фізичний і психічний стан людини і утворюють відповідники за формою і змістом типу рос. *пустая голова*, болг. *празна глава*; рос. *водитъ за нос*, болг. *водя за носа*; рос. *сказать в глаза*, болг. *казвам в очите*; рос. *смотреть в рот*, болг. *гледам в уста*.

Найчастотнішим засобом вираження експресивності в обох мовах є образність, що ґрунтується на метафоризації, наприклад, рос. *дубовая голова*, болг. *дървена глава*, рос. *звезд с неба не хватает*, болг. *буйна глава* (со значенням не очень умный); рос. *светлая голова*, болг. *голям акъл*; рос. *влезть под кожу*, болг. *влизам под кожата*; рос. *голова еловая*, болг. *букова глава* (асоціація пов'язана з тим, що у Болгарії ялина не поширена). Правильно добираючи при перекладі цих фразеологізмів еквівалент, слід зберігати не тільки семантичне значення, але й експресивне, що виражає національний колорит.

Другу групу репрезентовано фраземами, які мають в іншій мові відповідник у плані змісту, але відрізняються лексичною структурою. У них відображено психологію народу, його традиції, побут, культуру. Це образні одиниці т. зв. лінгвокультуреми, які визначають культурну релевантність, порівняймо: рос. *одного поля ягодки*, болг. *от един дол*

дрънки; рос. *подложить свињю*, болг. *сложа динена кора*; рос. *бабье лето*, болг. *сиромашко лято*; рос. *без царя в голове*, болг. *хлопа му дъската*. До цієї групи входять також ФО, що належать до ранніх періодів розвитку мови і пов'язані насамперед з найменуванням побутових реалій, як-от: рос. *пусти козла в огород*, болг. *пусни вълка в кошарата*; рос. *все идет как по маслу*, болг. *върви по мед*; рос. *тянуть одеяло на себя*, болг. *дърпам чергата на себе си*; рос. *когда рак на горе свиснет*, болг. *когато конят пусне рогата*; рос. *ни к селу ни к городу*, болг. *ни в клин ни в ръкав*; рос. *ни волк, ни пес*, болг. *ни пате, ни гусе*; рос. *из огня да в полымя*, болг. *от трън на глог*. У цій вибірці прикладів слід звернути увагу на особливий спосіб концептуалізації простору в болгарській та російській мовах, що спирається на антропоцентричну модель картини світу кожного етносу. Добір ознак, які визначають вибір лексики, тією чи іншою мірою пов'язаний з пізнавальною діяльністю народу, його психічними особливостями, умовами життя, впливом оточення, природи, що накладає відбиток на «мовну картину світу».

Деякі фразеологізми позначають етнічні реалії, котрі перекладаються іншою мовою. До них також належать системи ваги, довжини, назви грошових одиниць, що служать точними показниками давнього походження, наприклад, рос. *ломаного гроша не стоит* має еквівалент болг. *пукната пара не струва*. На основі подібних випадків можна говорити про національне варіювання мовної структури й відповідно про національну специфіку вибору. Російський фразеологізм *от горшка два вершка* носить жартівливий характер, з таким же емоційним відтінком вживається у болгарській мові ФО *една щена дите*.

Третю групу зіставлених фразем утворюють часткові еквіваленти, що розрізняються не тільки складом лексичних компонентів, але й змістом. Вплив загальних і специфічних ознак фразеологізмів у обох мовах відбувається шляхом виявлення їх семантичної мотивації, внутрішньої форми й образної основи. Так, подібність плану вираження між ФО болгарської та російської мов не завжди зумовлює близькість плану змісту. Це спричиняє труднощі при зіставленні й перекладі стійких словосполучень. Наприклад, болг. ФО у двох варіантах *гледам през пръсти* й *карам през пръсти* може бути витлумачена як рос. *смотреть сквозь пальцы*, водночас приблизно відповідає рос. *валить через пень колоду*, *делать спустя рукава*. Російська фразема *считает звезды* не становить відповідника до болг. *броя звездите*, оскільки остання має значення триматися зверхньо. Російське *метать громы и молнии* означає злитися і

не повністю відповідає семантиці болгарського стійкого словосполучення *сия огън и жупел*, що дослівно означає звинувачувати когось, використовуючи грубі слова. З болгарською фразеологією *плюя на петите* частково співвідноситься російська *взять ноги в руки*.

Так, найпоширеніші фразеологізми у різних народів набувають додаткових конотативних відтінків, виражаючи національну специфіку у погляді на предмет. Будь-хто з росіян про щасливе життя скаже: *катається как вареник в масле*, а болгарин – *живее като бърбек в лой*. Можливість відтворити ФО аналогами з образністю, яка не має точок дотику в мовах, пояснюється тим, що це стерті чи напівстерті метафори, які сприймаються мовцем підсвідомо. Адже в значенні *остатъся с носом* ніякого носа росіянин не бачить, як не помічає болгарин пальця у відповіднику *остана с пръст в уста*.

До четвертої групи відносимо фразеологізми, що не мають структурних і семантичних еквівалентів у іншій мові. Більшість із них тісно пов'язані з національною культурою, традиціями, певними історичними подіями. Такі ФО мають значення, зумовлені національною культурою. Наприклад, російський сталий вираз *заглянуть на огонек* вживається на позначення відвідування друзів, знайомих без попередження. Він пов'язаний зі старою російською традицією ставити на вікні запалену свічку на знак того, що господарі вдома і до них можна зайти. У культурі болгар подібний звичай відсутній.

Розумінню національної культури сприяють слова-символи - компоненти ФО. Вони унікальні для будь-якої мови, специфічні для ідіостилю, пов'язані з традиційною народною культурою і являють собою стійкі архетипні втілення, зумовлені міфопоетичною моделлю світу, котра існує у кожній людини й етносу на підсвідомому рівні. Розглянемо, наприклад, російський фразеологічний символ «береза». Символічний зміст цього концепту спостережено в традиції північноєвропейського ареалу, де береза символізує перехід від зими до весни, дівчину з ліричних творів чи обрядових пісень. У російській народній поезії дівчина порівнюється з березою, а береза уособлює дівчину (*стройная как береза*). Аналогічну символічну семантику в болгарській мові має лексема тополя, наприклад, *снага-топола* (асоціація пов'язана з тим, що на території Болгарії береза зустрічається дуже рідко).

Переважно зі специфічним національним забарвленням використовуються у складі фразем імена і прізвища людей, пов'язані з певними якостями людини, наприклад, у російській мові: *по Сеньке шапка*, *Федот да не тот, куда Макар телят не гонял*, *шапка Мономаха*; в

болгарській мові – *нанася се като Мано у гайдите, изгубена Станка, гоня Михалья*. Як правило, ці фразеологізми пов'язані з конкретними подіями, історичними особами й не мають відповідників у зіставлюваній мові. Безеквівалентними ФО є стійкі вирази з назвами російських страв і продуктів харчування. У росіян слова *щи, блины, каша* входять до складу багатьох фразеологічних одиниць типу *щи лаптем хлебать, тертый калач, каша во рту, каши не сварши, мало каши ел, заваривать кашу, расхлебывать кашу*.

Помічено й такі фраземи, в яких використано застарілі компоненти, а також національні реалії, антропоніми, що виникли на історико-культурному ґрунті і мають виняткову образність, наприклад, *попасть в просак, во всю ивановскую, верста коломенская*. Російські та болгарські фразеологічні одиниці з безеквівалентними компонентами, що не мають семантичних відповідників, необхідно перекладати описово.

Аналіз мовного матеріалу показує, що фразеологічний склад мови є специфічною національно маркованою частиною лексики, завдяки якій етнос ідентифікує свою національну самосвідомість і світобачення. Зіставне дослідження фразеологічних систем болгарської та російської мов засвідчує наявність ідентичності у значенні ФО, що пояснюється спорідненістю мов, спільністю слов'янської культури, подібними логічними й асоціативними принципами відображення об'єктивної дійсності в свідомості й мові.

Відмінності в семантичному значенні ФО пояснюються образно-асоціативними процесами мислення у різних народів, їх умінням концептуалізувати знання про світ, що відбито у національній специфіці й неповторності фразеологічних образів. Тож, важливим для перекладача є спосіб знайти змістовий, експресивний, функційний стилістичний еквівалент у мові перекладу, водночас передати національній історичні особливості оригіналу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Потебня А.А.* Эстетика и поэтика. – М., 1976. – 614 с.;
2. *Сенур Э.* Избранные труды по языкознанию и культурологии: Перевод с англ. / Под. ред. А.Е. Кубрика – М., 1993. – 656 с.;
3. Сопоставительное исследование русского и украинского языков. Лексика и фразеология (синхронный и диахронный аспект) / Г.П.Ижакевич, П.Е.Гриценко, В.И.Кононенко и др. – К., 1991. – 187 с.;
4. *Телия В.Н.* Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М., 1996. – 288 с.;
5. Фразеологичен речник на българския език / К. Ничева, С. Спасова- Михайлова, Кр. Чолакова. – София, 1974. – 757 с.;
6. Фразеологический словарь русского языка/ Под. ред. А.И.Молоткова. – М., 1986.